

rách vykazovaly mnohem vyšší hodnoty na škále závislost — dominantnost a mnohem nižší na škále starostlivost — odpovědnost než děti socializované v prostředí simplexních kultur. Také typ struktury rodiny má značný vliv na utváření dětského charakteru, vliv výchovných a sociálních faktorů na rozdíly mezi chováním dívek a chlapců roste s věkem.

Avšak ani ve výzkumu manželů Whitingových se nepodařilo překonat všechny nedostatky: například rozdělení společností na jednoduché a složité bylo provedeno bez zřetele na výrobní typ a majetkové vztahy, v třídních společnostech nebyla pak respektována třídní příslušnost a sociálně ekonomické postavení zkoumaných rodin; etnické rozdíly v obsahu a způsobu socializace není možno vztahovat jen k zvláštnostem sociálních struktur, nýbrž je nutno vzít v úvahu celou řadu dalších faktorů; byly opomenuty regionální zvláštnosti, což se projevilo v nerovnoměrném zastoupení sledovaných obyčejů; sociální chování dětí bylo interpretováno v kategoriích, které dosud nejsou jednoznačně vymezeny. Vzhledem k náročnosti metody pozorování nemohl být vzorek dětí dostatečně reprezentativní. Cílem kritické analýzy I. S. Kona však není odmítnutí práce manželů Whitingových, ale spíše naznačení směru, jímž se bude sovětská etnografie při zkoumání problematiky dětství ubírat.

Recenzované číslo časopisu *Sovětskaja etnografija* přináší mnoho nových podnětů pro poznání československé etnografie i sociologie v oblasti interetnických vztahů, etnických procesů a utváření osobnostních a skupinových etnických rysů. Sovětská etnografie využívá v mnohem větší míře materiálů, teoretických přístupů i metod cizokrajné etnografie, etnologie, sociologie a sociální psychologie než etnografie naše, neboť dospěla po letech diskusí k adekvátnímu vymezení předmětu marxistické etnografie jako společensko-historické vědy, kterou nelze směřovat s historií, historickou demografií apod. Takto orientovaná etnografie si přes svůj mezioborový charakter a nespornou blízkost k sociologii, zvláště etnosociologii, zachovává svou specifičnost jak pokud jde o předmět (zkoumání etnosů), tak pokud jde o teoretický a metodologický aparát.

Antonín Dušek

Funkce teorie v sociologickém výzkumu

To bylo téma semináře, který připravily sekce obecné marxisticko-leninské sociologie a sekce sociologických metod a technik Československé sociologické společnosti při ČSAV. Seminář se konal 29.—30. 5. 1980 v Domě vědeckých pracovníků ČSAV v Alšovicích. Přednesené čtyři úvodní referáty, diskuse i večerní „kulatý stůl“ společně s prostředím navodily pracovní a přátelskou atmosféru. Setkání obou sekcí bylo velmi prospěšné a užitečné.

V prvním referátu se F. Zich zabýval *otázkami konceptuálního základu teorie výzkumného problému*. Uvedl problém struktury teorie marxistické sociologie a zároveň konstatoval nezbytnost jejího dalšího rozpracování. Podle jeho názoru je poměrně dostatečně rozpracována problematika vztahu teorie a empirie v marxistickém sociologickém výzkumu. Upozornil však na některé přetrvávající problémy tzv. „skrytého empirismu“ ve výzkumné praxi, což se projevuje v nedostatečné návaznosti řešeného problému na obecnou teorii a společenskou praxi.

Těžiště svého vystoupení zaměřil na osvětlení tzv. „konceptuálního rámce teorie výzkumného problému“, který vytváří podmínky pro optimální uplatnění marxistické sociologie poznání v řídicí praxi. Konceptuálním rámcem výzkumného problému rozumí teoreticko-metodologický základ, jenž je východiskem nejen poznávacího procesu, ale i bázi řízení společenských procesů. Proto také působí jako jednotící prvek vědeckého poznávání i společenské praxe.

F. Zich dále upozornil na nedostatečné využívání obecné sociologické teorie zvláště v případě projektů sociologického výzkumu.

Podtrhl úlohu teorie, která vychází z vědeckého poznání společenské skutečnosti a zpětně je návodem k řízení společenských procesů. V té souvislosti charakterizoval rozdíl mezi běžným a vědeckým poznáním. Upozornil na důležitou úlohu běžného poznání, které často vstupuje bezprostředně do zkoumání společenských procesů, a na nutnost přísně uplatňovat vědecké postupy v sociologickém výzkumu. Jeho vystoupení se setkal s velkým zájmem účastníků semináře a vyvolalo obšírnou diskusi.

Další hlavní referát, *Úloha výkladových schémat v procesu vědeckého poznání*, přednesl J. Potůček. Upoutal nejprve vyložením pojmu a struktury výkladových schémat, dále se pak zabýval jejich vztahem k poznávání působení sociálních zákonů.

Výkladová schémata rozdělil do tří typů:

- a) kauzální, kondicionální a interakční,
- b) schémata vztahující se k větším celkům reality — systémová, holistická a teleonomická;
- c) obecná, zastřešující schémata, především dialektika.

V části věnované vztahu výkladových schémat k sociálně působícím zákonům se zabýval problematikou tzv. faktuálních a idealizovaných zákonů, dále rozvedl dělení výkladových schémat podle profesora V. P. Kuzmina,⁽¹⁾ který dělí poznání na předmětné, systémové a syntetické.

Charakterizoval postavení výkladových schémat v procesu poznání a zdůraznil, že systém výkladových schémat je nástrojem přístupu k problémům různé složitosti.

V závěru zdůraznil nutnost respektovat hierarchičnost procesu poznání a odstraňovat vznikající zkratky v poznávacích procesech a potřebu celou problematiku výkladových schémat dále přesněji vymezit a rozpracovat.

Druhý den semináře byl zahájen vystoupením J. Řeháka na téma *Funkce teorie v interpretaci dat v sociologickém výzkumu*. Po vysvětlení svých názorů na funkci hypotézy v sociologickém výzkumu a vymezení pojmu interpretace přistoupil autor k rozboru jednotlivých „kroků“ interpretace. Zabýval se v této souvislosti především otázkami interpretace výsledků statistické analýzy. Uvedl, že největší rezervy poznání v oblasti sociologie jsou v komparativním, zevšeobecnujícím myšlení. Tam je také podle jeho názoru nutné soustředit pozornost při interpretaci získaných dat v sociologickém výzkumu. Teorie vstupuje do interpretace dat jednak jako obecná teorie (historickým materialismem a teorií poznání) a dále jako teorie vážící se ke zkoumanému problému.

V závěru semináře hovořil J. Buriánek na téma *Souvislosti mezi hypotézami a cílem výzkumu*. Zabýval se postizením vazby mezi cílem empirického sociologického výzkumu a typem hypotéz, jež jsou na jeho počátku k dispozici. Hypotézu pak analyzoval jako jedno z nejdůležitějších východisek výzkumu. Vzhledem k cíli rozdělil výzkumy na orientační, deskriptivní, explanační a sociotechnické.

Zabýval se kvalitou hypotéz, které vstupují do výzkumu, a rozlišil hypotézy deskriptivní (faktuální, strukturní, funkční, klasifikační a explanační).

V závěru vystoupení se zabýval otázkami sociotechnických cílů, jejich diferenciací a problémem jejich verifikace prostřednictvím praxe.

Seminář prokázal aktuálnost, významnost a také složitost problematiky teorie v sociologickém výzkumu. Vedení sekce obecné sociologie proto předpokládá, že se k této tematice bude vracet na dalších schůzích a seminářích.

Zdeněk Cecava

(1) Viz V. P. Kuzmin: *Princip vrstvenosti v teorii i metodologii*. Moskva, Politizdat 1976.